

Сіксай І.О.

аспірант,
Львівська національна академія мистецтв

ПЕЙЗАЖ У ТВОРЧОСТІ ХУДОЖНИКІВ ЗАКАРПАТТЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.: ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

Анотація. У статті зроблено огляд літератури з обраної проблеми, а також присвячено виявленню їх інформативних можливостей для дослідження традицій та інновацій художньої мови пейзажу Закарпаття визначеного часового періоду.

Ключові слова: пейзаж, художники Закарпаття, джерела.

Аннотация. Сиксай И.О. Пейзаж в творчестве художников Закарпаття второй половины ХХв.: обзор литературных источников. В статье сделан обзор литературы по избранной проблеме, а также посвященный выявлению их информативных возможностей для исследования традиций и инноваций художественного языка пейзажа Закарпаття определенного часового периода.

Ключевые слова: пейзаж, художники Закарпаття, источника.

Annotation. Siksay Ihor. Landscape in work of artists of Transcarpathian of the second half of XX in...: review of literary sources. In the article there is an overview of the materials and sources of the chosen theme. It also deals with the exploration of their informative possibilities regarding a research of the traditions and innovations of the artistic language of the Transcarpathian landscape in the given time period.

Key words: landscape, Transcarpathian painters, sources.

Постановка проблеми. В Україні дослідження процесів, які відбувалися в епоху тоталітаризму, стало можливим лише з певної часової віддалі існування незалежної держави. Саме сьогодні з'явилися реальні шанси об'єктивної оцінки усього комплексу змін у мистецькому середовищі за радянських часів на Закарпатті.

Лише тверезий, неупереджений аналіз фактологічного матеріалу з виважених, наукових позицій допоможе поставити крапку на багатьох сьогоdnішніх проблемах. Саме розуміння того, що названий період є одним із найважливіших у новітній історії українського мистецтва, і визначає актуальність цього дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Автор статті поставив собі за мету здійснити короткий історіографічний огляд публікацій де досліджується пейзаж в творчості художників закарпаття другої половини ХХ ст., в яких аналізуються роль мистецьких процесів у еволюції образної морфології пейзажу, а також домінуючі стилістичні напрямки й течії у малярських зображеннях пейзажу.

Наукова проблема полягає в тому, що художньо-стилістичний аналіз творів майстрів пейзажу другої половини ХХ ст. подекуди відрізняється від радянської та пострадянської мистецтвознавчої критики. Авторами також не проаналізовано специфіку трактування пейзажу в контексті естетичних концепцій, стилів та напрямків, не визначено умови, що вплинули на формування особливостей художнього образу пейзажу в малярстві Закарпаття другої половини ХХ ст. Певним кроком до вирішення цієї проблеми може стати дослідження її історіографії.

Виклад основного матеріалу. В процесі роботи автором вивчені і узагальнені найрізноманітніші літературні джерела. На загал їх можна об'єднати в три групи:

- публікації довідкового, інформативного та науково-популярного характеру вміщені в періодичній пресі радянського періоду.
- загальні праці з історії українського мистецтва та окремі дослідження українських науковців радянського періоду (1950-80-х рр).
- мистецтвознавчі дослідження пострадянського періоду, спрямовані на розкриття не вивчених мистецьких проблем, так званих «білих плям», яких досі не торкалися мистецтвознавці ХХ ст.

Ретельний аналіз згаданих груп джерел дозволяє зробити певні висновки щодо стану наукового опрацювання досліджуваної теми.

Надзвичайно цінну інформацію містить перша група джерел, що складається, в основному, з періодичних видань 1940-90-х рр. Вони уможливають документовану реконструкцію подій і явищ тогочасного мистецького життя Закарпаття, дають можливість систематизувати розвиток основних мистецьких процесів. При вивченні джерел означеного часу враховано також жорсткий ідеологічний тиск радянської цензури, яка фактично розколола творчість митців на офіційно дозволувану і неофіційну, що лишалася поза увагою критики.

Надійшла до редакції 09.10.2011

Серед джерел такого типу, насамперед, виділимо журнальні та газетні статті В.Балла, Ю.Андор, А.Берецкий, А.Ганевский, Н.Знаменская. В них піднімалися питання професійної майстерності, давався критичний аналіз виставкам, творам окремих митців.

З початку 1940-х на терені колишнього СРСР художня критика помітно активізується, дорікаючи в невідповідності ідеології пролетаріату, формалізму. У значній мірі, це зумовлено прискіпливою увагою радянської влади до образотворчого мистецтва, яке вважалося одним з ідеологічних засобів впливу.

Ще гірше становище було на Закарпатті, культура якого в дорадянський період розвивалася в тісному контакті із західноєвропейськими національними культурами, що вже наводило комуністичних ідеологів на всілякі підозри по відношенню до місцевих кадрів і творчої інтелігенції.

Серед таких публікацій «Розгромити охвістя космополітів у Закарпатті» «Закарпатська правда» від 23 березня 1949 [1], а також В. Руденко в газеті «Карпатська Муза» (1965). [2].

Деякі з фрагментів історії традиції зображення пейзажу в малярстві Закарпаття були висвітлені в низці пізніших статей закарпатських дослідників І. Льченко, О. Шеремет, Ю. Сташко. [3, 4, 5].

Поряд з публікаціями місцевих критиків, друкувалися статті львівських і київських дослідників, в яких широко висвітлюються мистецькі процеси тогочасного Закарпаття, дається критична оцінка діяльності художньої спільноти та характеристика творчості їх учасників. Серед критиків другої половини ХХ ст., які стежили за мистецькими здобутками молодих художників, були Г. Островський, П. Говдя, З.Фотель, А.Замошкін, В.Касян, І.Катрушенко, С.Чехович, В.Павлов. [6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13].

Проте, запропонований згаданими авторами аналіз розвитку малярства у Закарпатті в другій половині ХХ ст. досить однобокий, а іноді й тенденційний. Надмірно акцентуючи благодійний вплив радянських художніх новацій, згадані джерела замовчували дійсні витоки в розвитку художньої мови зображення пейзажу та інших жанрів.

Слід згадати також статті І.Катрушенко, і П.Панч [14, 15]. Які дають оцінку новому поколінню митців, представники якого багато в чому визначили подальший розвиток художнього процесу упродовж кількох наступних десятиріч.

1970 року почав виходити друком журнал «Образотворче мистецтво», що став оплотом офіційної думки. В ряді статей згадується про зміни, що відбуваються в образно-пластичних тенденціях, також було введено в науковий обіг мало знані імена українських художників, що працювали на Закарпатті. О. Журавель, О.Федорук [16, 17].

На початку 80-х друкують відгуки про творчість провідних майстрів закарпаття у московських журналах «Искусство» і «Юный художник».

Впродовж 80-х років критиці піддавалася вже не тільки творчість молодих художників, але й відомих членів Спільноти художників України у Закарпатті, Серед таких публікацій статті Г.Островського, Л.Владич,

О.Федорук [18, 19, 20]. Так Г.Островський в статті «Справжнє мистецтво і підробки» (1986), виділяє певні ознаки профанації пейзажного живопису: «Виник навіть свого роду стереотип «закарпатського пейзажу», який оперує буквально двома – трьома композиційними і колористичними схемами; навчитися їх без особливих труднощів може навіть не дуже професійно підготовлений художник». Цю тенденцію в мистецтві автор називає «пейзажним виробництвом».

Каталоги виставок другої половини ХХ ст. є важливими джерелами мистецтвознавчих студій, оскільки містять відомості про твори, які на даний час є втраченими.

Під впливом цензури, а також відчутним пресом характерних ідеологічних стереотипів тогочасна періодика не дозволила відтворити динаміку мистецьких процесів, що відбувались у Закарпатті в другій половині ХХ ст., а також окреслити межі поняття «закарпатської традиції малювання пейзажу».

Загальним недоліком всіх праць є їх фактологізм, відсутність аналізу і висновків. Але велика кількість фактів є одночасно й позитивною особливістю цих праць, бо іноді вони є єдиним джерелом, яке подає відомості про ті чи інші події.

Окрему групу джерел становлять видання радянського періоду, в яких частково висвітлюються деякі питання по досліджуваній в статті проблемі. Проте, в оцінках подій і явищ зазначеного періоду автори керувались так званім класовим підходом, що неодноразово призводило до упередженості суджень, схематичності аналізу, заідеологізованості оцінок тих чи інших явищ.

Першою спробою аналізу явищ мистецького життя Закарпаття другої половини ХХ ст. став розділ «Станковий живопис» в шостому томі Історії українського мистецтва (1968). [21]. В.А.Афанасьєв, В.Я.Ткаченко ввели в науковий обіг низку імен художників, які працювали в Ужгороді та інших містах Закарпаття. Проте, торкаючись творчості митців, автори дотримувалися жанрово-тематичної методології, що не дозволило окреслити стильові тенденції мистецтва того часу.

Вивченню авторських особливостей художньої мови окремих визначних пейзажистів другої половини ХХ ст. присвячені монографічні нариси Г.Островського (1962, 1966, 1967, 1983),

Вивчення закарпатського мистецтва другої половини ХХ ст. тісно пов'язане з проблемою окреслення його своєрідності в контексті колишнього СРСР. Адже, як відомо, традиційне радянське мистецтвознавство розглядало закарпатське мистецтво лише як віддзеркалення радянського, базуючись на відомій формулі «національного за формою, соціалістичною за змістом». Тому всі явища, що виникали в радянському мистецтві, як правило, механічно переносилися на закарпатський ґрунт, а живий художній процес, що проходив в Закарпатті, штучно «відправлявся» в потрібному напрямку.

Це чітко простежується у дослідженнях тих років В.Курильцева, та Н.Яворская, присвячені українському живопису 40-50-х рр., ґрунтовна праця В.Афанасьєв

«Український радянський живопис.» (1962), Л. Шандор «Художники Закарпаття» (1961) [22], Владич Л., Портнев Г. «Изобразительное искусство Украинской ССР.» (1957).

Разом з тим, деякі роботи заслуговують на особливу увагу сучасних дослідників. Так, зокрема Г. Островський в «Образотворчому мистецтві Закарпаття» (1974), уперше виявив художні особливості пейзажу в закарпатському малярстві, історію та умови становлення пейзажного жанру в Закарпатті. В. Целтнер, розвинув тему інновацій художньої мови в зображеннях пейзажу в Закарпатті в дослідженні: «Пейзажний живопис» (1977).

Впродовж 80-х років найповажніші мистецтвознавчі видання Радянського Союзу та України друкують відгуки про творчість закарпатських художників старшого покоління, їхні біографії та спогади.

Серед біографій кращих митців України друкуються матеріали про А. Коцьку та Ф. Манайла у видавництві «Советский художник» (1980) під назвою «Очерки о художниках Советской Украины», про Ф. Манайла в серії «Мастера советского искусства» у видавництві «Советский художник» випускається під авторством В. Целтнера альбом «Ф. Манайло» (1986).

У 1980-х роках також з'являється відомі дослідження науковців Г. Юхимець, Л. Попова, Г. К. Черлинка, І. Тетерук. Про пейзаж автори роблять тільки окремі зауваження в якості порівняльної характеристики в контексті важливих історичних подій. Ці праці є дуже цінним матеріалом для аналізу живопису, але в них мало відомостей про митців середнього і молодшого поколінь.

У вказаних працях фактичний матеріал та висновки, що робляться на його підставі, не торкаються інновацій художньої мови пейзажу Закарпаття визначеного часового періоду, але вони дають можливість зрозуміти спільні художні особливості зображення пейзажу у першій половині ХХ століття, та основні тенденції його розвитку.

Праці радянського періоду страждають заідеологізованістю, вказана вище тема в умовах комуністичного режиму взагалі не могла досліджуватись повною мірою.

З початком 90-х рр., з проголошенням незалежності України настав час переосмислення історичного минулого держави, заповнення «білих плям» в її історії. У 90-х роках з'явилися, зокрема, праці працівників Закарпатського художнього музею О. Приходько, Г. Рижкова та Л. Біксей. Зібравши і узагальнивши чималий фактичний матеріал, згадані автори проте, не окреслили домінуючі стилістичні напрямки й течії у малярських зображеннях пейзажу.

Помітний внесок у розширення знань про мистецькі процеси, що відбувалися на західноукраїнських землях у другій половині ХХ ст. зробили науковці Олександр Федорук, Іван Небесник, Володимир Мишанич, Ніна Велігоцька, Оксана Гаврош. Досліджуючи еволюцію закарпатської графіки І. Небесник (*молодий*) відзначає важливу роль цього періоду в розвитку мистецької культури в ряді статей (2006, 2007, 2008).

Висновки. На даний час чіткої картини розвитку пейзажу та традиції його зображення в закарпатському мистецтві у мистецтвознавчій літературі так і не сформувався. У період панування радянської тоталітарної системи єдиною можливим вважався метод соціалістичного реалізму. Оскільки мистецтво було покликане прославляти радянський спосіб життя у ідеологічно значущих тематичних полотнах, пейзаж та пов'язані з ним проблеми пленерного живопису розглядалися як другорядні.

Не применшуючи доробку попередників, все ж необхідно розширити рамки даної теми, вивчаючи власне проблему співіснування стилів і напрямів у творах кількох поколінь закарпатських пейзажистів, вводячи в науковий обіг невідомі раніше твори.

Закарпатські художники другої половини ХХ ст. створили визначні твори в галузі пейзажного живопису. Дослідження пейзажного живопису необхідне для збереження культурної традиції. Важливо осмислити своєрідність пейзажної школи Закарпаття та визначити творчий внесок її майстрів в історію образотворчого мистецтва України.

Література:

1. Бако Л. Розгромити охвістя космополітів у Закарпатті // Закарпатська правда.—1949.— 23 березня.
2. Руденко В. Зачарований життям // Карпатська Муза. — 1965р.— (№5).
3. Ільченко І. Сонячна палітра // Ленінська молодь. — 1963. — 21 квітня (№ 68).
4. Шеремет О. Співець Закарпаття // Радянська культура.— 1962.— 25 лютого (№ 145).
5. Сташко Ю. На художественной выставке // Советское Закарпатье. — 1959. — 3 ноября (№ 156).
6. Островський Г. Художники Закарпаття // Искусство. —1966. — № 5.
7. Говдя П. Украинское советское изобразительное искусство: моногр. / П. Говдя — К.: Мистецтво,— 1960. — 276 с. — 500 пр. — ISBN. 966-8340-06-0.
8. 3. Фотель. Своєрідне мистецтво // Літературна газета.— 1956.—2 лют.
9. Замошкін А. Художники Советской Украины // Искусство. 1948.— №1.
10. Касіян В. Знаменні здобутки // Мистецтво 1959. —№5.
11. Катрушенко І. Образи родного края // Львовская правда.— 1958.— 11 июля (№ 154).
12. Чехович С. Виставка работ художника Бокшая // Львовская правда.—1954.—20 октября (№ 86)
13. Павлов В. Троянди Закарпаття // Культура і життя.— 1966.— 6 березня (291).
14. Катрушенко І. Виставка творів закарпатського художника // Радянське мистецтво. —1954.—27 жовтня (№ 169).
15. Панч П. Художники рідної землі // Україна.— 1945.— № 7-8.
16. Журавель О. Співці рідного краю // Образотворче мистецтво — 1979.— №2.
17. Федорук О. Закарпатські художники: Традиції, втрати, надії // Образотворче мистецтво.— 1987.— № 4.
18. Островський Г. Из истории искусства Закарпаття // Искусство. — 1963. — № 2.
19. Владич Л. Живопис та його жанри. К., 1962. — 48 с. — 1000 пр. — ISBN. 966-345-035-0.
20. Федорук О. Оригінальний стиль Закарпатців // Урядовий кур'єр —1994. — 15 січня (№ 9)
21. Афанасьєв В. А. Історія українського мистецтва: моногр. Т. 6. Київ. — 1968. — 386 с. — 5000 пр. — ISBN. 966-345-034-6. 2
22. Шандор Л. Художники Закарпаття: Альбом — К.: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури. — К., — 1961. — 48 с. — 1000 пр. — ISBN. 966-7760-79-0.